

Markku Mattila ja Petri Eskola

”Pikkutyttöjen ahdistelijat vaarattomiksi!”¹

Kastraatio seksuaalirikollisten käsittelymuotona

Suomessa vuosina 1935–1970

Ihmishyvyn perinnöllisestä rappeutumisesta alettiin länsimaissa olla huolissaan 1800-luvun lopulla. Lääkkeeksi tarjottiin eugeenista (rotuhygieenistä) sterilointia. Kun ihmiseltä kirurgisella toimenpiteellä riistettiin kyky hankkia lapsia, tämän ajateltiin oikein kohdistettuna estävän perinnöllistä rappeutumista. Tietävästi ensimmäiset eugeeniset steriloinnit tehtiin 1800-luvun lopun Yhdysvalloissa. Siellä alettiin myös säätää asiasta lakeja. Aloittaja oli Indianan osavaltio vuonna 1907, jonka esimerkkiä useat muut osavaltiot seurasivat. Euroopan valtioista ensimmäisenä sterilointilain säätö Tanska (1929). Sitä seurasivat Saksa (1933) Ruotsi ja Norja (1934) sekä Suomi (1935).²

Useissa ennen 1930-lukua säädetyissä yhdysvaltalaisissa sterilointilaeissa seksuaalirikolliset (raiskaajat, ”pervertitot”) oli sisällytetty sterilointilain kohteisiin. Esimerkiksi Indianan lain mukaan valtion laitoksissa olevat tuomitut rikolliset, idiootit, imbesillit ja raiskaajat voitiin steriloida. Usein steriloinnin tapa määriteltiin niin väljästi, että myös kastraatio oli mahdollinen toimenpide.³ Steriloinnissa sukusoluja kuljettavat tiehyet katkaistaan ja päät sidotaan kiinni. Kastroidi tarkoittaa sukuruuhasten (kivekset tai munasarjat) poistoa.

Kun Euroopassa alettiin Yhdysvaltain esimerkkiä seuraten säätää sterilointilakeja, sisällytettiin

niihin yleensä myös kastraatio. Näin meneteltiin Tanskan, Ruotsin, Norjan ja Suomen sterilointilaeissa. Saksassa sterilointilain rinnalle säädettiin laki taparikkolaisista (1933), joka sääteli myös kastraatiota. Nämä eurooppalaiset lait kohdistuivat etupäässä miehiin.⁴

Keskityimme tässä artikkelissa suomalaiseen pakkokastraatiokäytäntöön. Vapaaehtoinen (itse haettu) kastraatio on rajattu tarkastelusta pois kolmesta syystä. Ensinnäkin, vapaaehtoinen kastraatio oli mahdollinen senkin jälkeen, kun pakotoimi poistui lainsäädännöstä.⁵ Toiseksi, itse haettu tai määräämällä pakotettu toimi ovat luonteeltaan eri asioita. Vapaaehtoiseen kastraatioon saattoi toki sisältyä pakkoa, esimerkiksi siihen alistuminen vankilasta vapautumisen ehtona,⁶ mutta pakon osoittaminen ei käytetyn lähdemateriaalin pohjalta ole mahdollista. Kolmanneksi, vapaaehtoiseen hakemuksiin perustuneiden kastraatiolupien määrä on pieni. Lääkintöhallitus myönsi niitä tutkimusajanjaksollamme 13 kappaletta, kun määräyksiä annettiin 233 kappaletta.⁷

Kastraatiomääräyksiä lähestymme kahdella tavalla. Tutkimme, miten lainsäädäntö sai alkunsa, muovautui ja mitä sillä sanottiin tavoiteltavan. Toiseksi tarkastelemme, millaisista rikoksista tuomittuihin lakia sovellettiin. Lisäksi erityisky-symyksenä käsittelemme artikkelin viimeisessä käsittelyluvussa tämän teemanumeron aiheen

1. Miina Sillanpää, Pikkutyttöjen ahdistelijat vaarattomiksi! *Suomen Sosialidemokraatti* 8.5.1943, 3.

2. Markku Mattila, *Kansamme parhaaksi. Rotuhygieniä Suomessa vuoden 1935 sterilointilakiin asti*. SHS 1999, erit. 61–70.

3. Mattila 1999, 177.

4. Valtioapäivät (tästä lähtien VP) 1934, Asiakirjat III, Hallituksen esitys No 112, 6, 9–13; Merle Wessel, Castration of Male Sex Offenders in the Nordic Welfare State in the Context of Homosexuality and Heteronormativity, 1930–1955. *Scandinavian Journal of History* 40:5 (2015), 593–597.

5. Kastroimislaki 282/1970.

6. Ks. Toini Honkonen, Kastroimiskysymys lainkäytön valossa. *Lakimies* 1954, 45.

7. Lääkintöhallituksen kastraatiokortisto 1936 [sic], p.o. 1935]–1970 (Bg 1–4), Lääkintöhallitus V, Kansallisarkisto (tästä lähtien KA). Kortiston mukaan itse haettuja kastraatioita tehtiin 11 ja määrättyjä 124.

mukaisesti vajaamielisiksi määriteltyjen asemaa Lääkintöhallituksen kastraatiomääräyksissä.

Ensimmäistä kysymystä lähestymme aikalais-kirjallisuuden, arkistolähteiden ja lainsäädäntölähteiden pohjalta. Toista kysymystä tutkimme Lääkintöhallituksen kastraatiokortiston (jatkossa kastraatiokortisto) kautta. Lääkintöhallitus oli viranomainen, joka käytännössä tulkitse lakia antamalla (pakko)kastraatiomääräykset. Lääkintöhallituksen yläpuolella oli Korkein oikeus, jonne saattoi valittaa ja joka kumosi tai vahvisti jo annetun määräyksen.⁸ Kastraatiokortiston pohjalta tiedämme, että valitusten suhteen määräykset jakaantuivat seuraavasti:

Lääkintöhallituksen määräyksistä	Korkeimman oikeuden käsittelemistä valituksista
ei valitusta 63	kumottiin 99
valitus 170	vahvistettiin 71
yhteensä 233	yhteensä 170

Määräyksistä reilu neljännes jäi valittamatta. Valitetuissa jutuissa Korkein oikeus vahvisti kaksi viidestä (42 %) Lääkintöhallituksen määräyksestä. Niiden juttujen osuus, joissa Lääkintöhallituksen määräys jäi voimaan valittamatta tai valituksen jälkeen, oli siis kolme määräystä viidestä (134 määräystä, eli 58 % annetuista määräyksistä). Täten Lääkintöhallitus käytännössä määrittäi lain soveltamista käytäntöön.

Keskitymme Lääkintöhallituksen kantaan neljästä syystä. Ensinnäkin, se oli korkein lääkitieteellinen viranomainen ja kastraatiota pidettiin enemmän lääketieteellisenä (perinnöllisyystiede ja psykiatria) kuin juridisena ongelmana. Toiseksi, Korkeimman oikeuden linja ei tilastoanalyysin

valossa näytä muuttavan Lääkintöhallituksen päätösten kokonaiskuva, sillä Korkein oikeus näyttää kumonneen kolme viidestä käsitellynsä tulleista jutuista teon laadusta riippumatta.⁹ Kolmanneksi, Korkeimman oikeuden kannan selvitys vaatisi toista laajaa arkistotutkimusta.¹⁰ Ja neljänneksi, kaikkien näkökulmien huomiointi vaatisi artikkeleita laajemman käsittelyn.

Lääkintöhallituksen arkistossa tarkastelu rajoittuu kastraatiokortistoon. Siellä on kortti jokaisesta vireille tulleesta kastraatioasiasta. Kortista ilmenee esimerkiksi asian käsittelyn kulku, Lääkintöhallituksen päätös ja sen peruste, mahdollinen valitus ja sen lopputulos. Poimimme ne kortit, joissa Lääkintöhallitus määräsi pakkokastraation. Tapauskohtaisia henkilöakteja ei ole käytetty, sillä kastronin huippuvuosilta 1950–1955 henkilöakteja ei enää ole olemassa 1990-luvulla toteutetun arkistoseulonnan vuoksi.

Seksuaalirikollisten kastraatiota on tutkimuskirjallisuudessa käsitelty runsaasti ja useista näkökulmista, esimerkiksi lääketieteen, juridikan, kriminologian ja sosiologian ongelmana sekä historiallisena että aikalaisilmionä. Sitä on lähestytty niin yleisenä kysymyksenä kuin jonkin maantieteellisen alueen tai ryhmän näkökulmasta.¹¹ Pohjoismaista kastraatiopolitiikkaa on historiallisena ilmionä tutkittu esimerkiksi vertailevan lainsäädäntötutkimuksen otteella¹² ja liittämällä se hyvinvointivaltioon ja heteronormatiivisuuteen.¹³ Lisäksi kastraatiota on sivuttu tai käsitelty lyhyesti pohjoismaista maakohtaista eugeniikkaa käsittelevissä tutkimuksissa, joissa käsittely tyypillisesti jää yleiselle tasolle.¹⁴ Myös LGBTIQ-tutkimussuuntauksissa aihetta on sivuttu, mutta Suomen osalta päähuomio on ollut saman sukupuolisten seksuaalisten tekojen kriminalisoinnissa ja siitä joissakin tapauksissa seuranneissa vapausrajoituksissa.¹⁵

8. Sterilisoimislaki 227/1935, § 8; Kastroimislaki 84/1950, § 12.

9. Tilastotarkastelussa käytettiin samoja pääsyyn kategorioita kuin tämän artikkelin analyysiosuudessa.

10. Vrt. Ann-Mari Sandholm, *Sukuviettiänsä vuoksi vaarallinen. Kastrointikäytännöt ja suomalainen seksuaalikontrrolli vuosina 1950–1960*. Julkaisematon pro gradu. Turun yliopisto 2013, 83–84.

11. Hakulauseke "castration of sex offenders" tuotti Google Scholar -hakupalvelussa noin 20 000 osumaa (5.5.2020). Mainitut näkökulmat piirtyvät osuissa esiin.

12. Daniela Alaattinoğlu, *The Path of Law. The Establishment, Abolition and Remedy of Involuntary Sterilisation and Castration in Sweden, Norway and Finland*. Dissertation. European University Institute 2019.

13. Wessel 2015.

14. Esim. Lene Koch, *Racehygiejne i Danmark 1920–56*. Gyldendal 1996; Gunnar Broberg & Nils Roll-Hansen (toim.) *Eugenics and the Welfare State. Sterilization Policy in Denmark, Sweden, Norway, and Finland*. Michigan State University Press 1996.

Suomalaisesta tutkimuksesta voidaan mainita vuosien 1950–1960 kastraatiokäytäntöä käsitellyt opinnäyte.¹⁶ Työ eroaa artikkelistamme siinä, että artikkelimme käsittelee koko pakkokastraatiolain aikaa, ei vain sen osaa. Opinnäytteessä tarkastelu alkaa pakkokastraatioesityksistä, joita verrataan Lääkintöhallituksen antamiin määräyksiin ja suoritettuihin kastraatioihin. Artikkelimme keskittyy Lääkintöhallituksen pakkokastraatiopäätöksiin.

Kastraatioprosessissa tiivistyvät yhteiskunnan valtasuhteet. Seksuaalirikoksia käsitellessään tuomioistuin tulkitsi lakia ja käytti tuomiovaltaa. Lääkintöhallitus käytti lääketieteellistä asiantuntijavaltaa päättäessään kastraatiotapauksista. Korkein oikeus käytti korkeinta juridista asiantuntijavaltaa ottaessaan kantaa sinne kastraatioasioissa tullessiin valituksiin. Myös viranomaisvalta oli prosessissa mukana. Valtasuhteiden tarkastelu on eräs relevantti ja kiinnostava näkökulma kastraation historiaan. Tässä artikkelissa emme kuitenkaan analysoi näitä valtasuhteita, vaan jätämme sen toisen tutkimuksen tehtäväksi. Lääkintöhallituksen osalta tarkastelemme sitä, millaisista rikoksista tuomittuihin pakkokastraatiota sovellettiin: teemme perustutkimusta selvittämällä ilmiön määrän ja ”laadun”. Näitä tuloksia voidaan hyödyntää jatkotutkimuksessa, esimerkiksi valtasuhdeanalyyseissä.

Käytämme tekstissä suurelta osin aikalaiskäsitteitä. Puhumme niistä siinä merkityksessä kuin niitä tuona ajankohtana käytettiin, emmekä tutkijoina ota niihin kantaa. Esimerkiksi ilmaukset ’siveellisyysrikos’ ja ’siveellisyysrikollinen’ viittaavat tutkimuksessamme yksiselitteisesti asiaan tai henkilöön, joista nykykielessä käytetään nimitystä seksuaalirikos ja seksuaalirikollinen. Olemme tietoisia käsitteen *siveys* erilaisista käsittehistoriallisista tulkinnoista,¹⁷ mutta artikkelin aihepiirissä tätä tulkinnallisuutta ei ole. Lähdemateriaalissa käytetään myös älykkyden eri asteisiin viittaavia aikalaisilmauksia

(esim. oligofrenia, tylsämielinen, idiootti, heikkolahjainen). Olemme tiivistäneet nämä lukuisat termit ja viittaukset käyttämäämme ilmaukseen äly. Nykyisestä älyllisestä kehitysvammaisuudesta käytämme termiä vajaamielisyyttä, joka oli tutkimusajankohtana käytetty termi. Emme ota mitään kantaa siihen, olivatko aikalaisluonnehdinnat – tai ovatko ne nykytietämyksen valossa – paikkansapitäviä. Myös tekstiaineiston analyysimme on aineistolähtöistä. Analysoimme pakkokastraatiopäätösten syyt muodostamalla vuoden 1950 lainsäädännön ja kastraatiokortiston tietojen pohjalta aineistolähtöinen luokittelu¹⁸ ja analysoimalla se tilastollisesti.¹⁹

Vaatus sukupuolirikollisten kastroinnista

1900-luvun eugeenisiin sterilointilakeihin liittyi Yhdysvalloissa ja Euroopassa usein mahdollisuus kastraatioon tai suoranaisia kastraatiopöytäkälyä. Kastraatiolla ja steriloinnilla ei kuitenkaan ollut muuta yhteistä kuin se, että lääketieteellinen operaatio kohdistui sukupuolielinten alueelle. Steriloinnissa sukusolujen liikkuminen estettiin pyrkimyksenä tuottaa hedelmättömyys ja lapsettomuus. Kastraatioissa puolestaan pyrkimyksenä oli sukurauhaset poistamalla lopettaa halu seksuaalisiin tekoihin ja siten estää seksuaalirikollisuutta sekä suojella kanssaihmisii. Kastraatioissa hedelmättömyys oli sukurauhasten poiston sivuvaikutus, ei sen ensisijainen pyrkimys. Kastroinnin ja steriloinnin kytkeytyminen ja kytkeminen yhteen selitty kahdella seikalla. Yhtäältä eugeeninen sterilointi oli uusi asia, jonka käytännöt, menetelmät ja tavoitteet eivät olleet laajalti itsestään selvät. Toisaalta asioita kytkettiin tietoisesti yhteen, jotta ne tukisivat toisiaan ja edistäisivät haluttujen lakien säätämistä.

Esimerkiksi Tanskan naisliitto (*Dansk Kvinde-samfundt*) vaati jo 1920-luvun alussa seksuaalirikollisten (erityisesti lastenraiskaajien) kovempaa

15. Ks. esim. Antu Sorainen, *Rikollisia sattumalta? Naisten keskinäistä haureutta koskevat oikeudenkäynnit 1950-luvun Itä-Suomessa*. Helsingin yliopisto 2005; Kati Mustola, Finland 1889–1999. A Turbulent Past. Teoksessa Jens Rydström & Kati Mustola (toim.) *Criminally Queer. Homosexuality and Criminal Law in Scandinavia, 1842–1999*. Aksant 2007, 215–250.

16. Sandholm 2015. Markku Mattila oli tämän pro gradun substanssiohjaaja.

17. Ks. Tuija Pulkkinen & Antu Sorainen (toim.) *Siveellisyydestä seksuaalisuuteen. Poliittisen käsitteen historia*. SKS 2011.

18. Vrt. esim. Barney G. Glaser & Anselm L. Strauss, *The Discovery of Grounded Theory. Strategies for Qualitative Research*.

Aldine 1967; Michelene T. H. Chi, Quantifying qualitative analyses of verbal data. A practical guide. *The Journal of the Learning Sciences* 6:3 (1997), 271–315; Klaus Krippendorff, *Content Analysis. An Introduction to its Methodology*. Sage 1980.

19. Samantapaista analyysiä käyttäjä myös Sandholm 2013. Analyysin perusajatus kehitettiin Markku Mattilan ja Sandholmin välisissä ohjauskusteluissa.

rankaisemista, elinikäistä eristämistä ja kastrointia. Sterilointilain siellä saama kannatus selittyi osittain sukupuolirikollisten kastraation laajalla kannatuksella, joka ohjautui kastraatiopykälän sisältäneen sterilointilain taakse.²⁰ Eugenisen steriloinnin ja sukupuolirikollisten kastroinnin yhdistäminen samaan lakiin edisti sen säätämistä myös Suomessa.²¹

Vaatimukset rikollisten steriloinnista kuuluivat Suomessa alusta lähtien steriloinnista käytyyn keskusteluun. Asiaa sivuttiin 1910-luvulla muun muassa lääkäreiden ammatillisessa keskustelussa.²² Sterilointikomitea totesi mietinnössään (1929), että ”harhaan suuntautuvan tahi luonnottoman voimakkaan sukuvietin” poistamiseksi tai heikentämiseksi voitaisiin ryhtyä kastrointiin, mutta leikkaus pitäisi tehdä leikattavan omasta pyynnöstä, vapaaehtoisesti. Kastroinnin perusteena ei ollut kelvottomien jälkeläisten syntymisen estäminen. Peruste oli yhteiskunnan suojele seksuaalirikollisilta ja toisaalta hallitsemattomasta sukupuolihalusta johtuvan tuomio- ja vankeilakierteen katkaisu.²³

Erityisen voimakasta tukea sukupuolirikollisten kastroiminen sai yhteiskunnallisesti aktiivisten porvarillisten naisten piirissä ja heidän järjestöiltään.²⁴ Tuoreiden sukupuolirikostapausten herättämä huoli tiivistyi alkuvuodesta 1933. Tuolloin Kokoomuksen eduskuntaryhmän naisten lähetystö vaati oikeusministeriltä toimia lasten ja alaikäisten suojelemiseksi. Keinoiksi tarjottiin tekijän elinikäistä eristämistä ja ”lääketieteellistä käsittelyä” eli kastrointia. Tähän yhtyi Kokoomuksen naisten Helsingin järjestö. Myös Suomen naisten kansallisliiton siveellisyyskomitea laati samansisältöisen kirjelmän oikeusministerille. Naisten kristillinen raittius- ja siveellisyysliitto Valkonauha päätti anoa, että lastenraiskaajien rangaistus kovennetaan ”aina kastreeraukseen asti”. Asiaan tarttui myös sanomalehti *Uusi Suomi*.

Sen asiantuntijakyselyssä enemmistö hyväksyi sukupuolirikollisten kastroinnin.²⁵

Suomen naisten kansallisliiton siveellisyyskomitean kirjelmä eritteli laajasti sukupuolirikostapausten ajankohtaistamaa ongelmaa esittäen ratkaisuja. Taustalla nähtiin sukupuolirikollisuuden määrän kasvu. Tilaston sanottiin osoittavan lapsiin kohdistuneiden siveellisyysrikosten lisääntyneen 1920-luvun lopulla 70 prosenttia. Rangaistusasteikkoa oli juuri tarkistettu, mutta se oli yhä liian lievä, eikä vastannut ”kansan” oikeustajua. Esimerkin valossa epäiltiin, että tuomioistuimet eivät käytä ankarimpia rangaistuksia. Laki näytti sallivan myös rangaistuksetta jäämisen. Esimerkiksi nuoren rikoksen uhrin (15–17-vuotias) piti itse nostaa syyte. Lisäksi tilastojen mukaan yli 10 prosenttia oikeudessa aloitetuista seksuaalirikostapauksista päättyi ilman tuomiota joko siten, että syytettyä ei voitu jatkaa tai vaihtoehtoisesti syytetty jätettiin rangaistukseen tuomitsematta. Sellaiset pykälät, ”joiden nojalla syytetty voi keinoitella itsensä vapaaksi tuomiosta”, piti poistaa. Rangaistuksia piti kiristää: myös kastraatio piti ottaa käyttöön.²⁶

Naiset jatkoivat työtä sukupuolirikollisuutta vastaan ja kastroinnin puolesta. Joukko porvarillisia naiskansanedustajia, jotka katsoivat edustavansa ”Suomen äitien ja naisten yhteistä, vakavaa tahtoa”, jätti syksyllä 1933 eduskunnalle toivomusaloitteen ”toimenpiteistä lasten ja nuorten suojelemiseksi sukupuolirikollisuudelta”. Aloite nojasi Suomen naisten kansallisliiton siveellisyyskomitean kirjelmään. Aloitetta tuki myös Valkonauhaliitto, jonka lähetystön piti käydä ”asiaa tehostamassa” opetusministerin, sisäministerin ja oikeusministerin luona.²⁷

Toivomusaloitetta käsitellyt eduskunnan valiokunta kuuli asiantuntijoina kahta sterilointikomitean jäsentä, Suomen naisten kansallisliiton siveellisyyskomitean puheenjohtajaa Tilma

20. Koch 1996, 55–56, 288.

21. Mattila 1999, 182–183.

22. Mattila 1999, esim. 156–160.

23. Komiteamietintö 1929:5, 47–48.

24. Vrt. Marjatta Hietala, From Race Hygiene to Sterilization. The Eugenics Movement in Finland. Teoksessa Gunnar Broberg & Nils Roll-Hansen (toim.) *Eugenics and the Welfare State. Sterilization Policy in Denmark, Sweden, Norway, and Finland*. Michigan State University Press 1996, 229.

25. Mattila 1999, 178.

26. Mattila 1999, 178–180; Rangaistusasteikon tiukentamisesta Sandholm 2013, 14–15.

27. Mattila 1999, 180–181.

Hainaria²⁸ sekä lastensuojeluntarkastajaa. Valiokunta suositti rangaistusten koventamista sekä lapsille ja alaikäisille jatkuvasti vaarana olevien sukupuolirikollisten pakkokastraatiota, mikä pitäisi liittää hallituksen tulossa olevaan sterilointilakiesitykseen. Eduskunta hyväksyi mietinnön ja lähetti sen toivomuksenaan hallitukselle.²⁹ Hallituksen sterilointilakiesitys sisälsikin sukupuolirikollisten pakkokastraation.

Myös jatkossa julkisuudessa käsiteltyjen lapsiin kohdistuneiden seksuaalirikosten merkitys kastraatiolainsäädännön muovaamisessa oli keskeinen.³⁰ Esimerkiksi keväällä 1943 Helsingissä paljastui kaksi alaikäisiin tyttöihin kohdistunutta siveellisyysrikosta, jotka herättivät ”yleistä suuttumusta” ja sanomalehtikirjoittelua sekä asiaa koskevan välirikosten eduskunnassa. Väestöliitto lähetti sisäministeriöön kastraatiolain tehostamista koskevan kirjelmän.³¹ Seuraavana syksynä Valtioneuvosto asetti komitean pohtimaan sterilointilain tehostamista.³² Komitea ei julkaissut mietintöä, ainoastaan asetusluonnoksen.³³ Mietintönä voitaneen pitää komitean jäsenen, psykiatri Martti Kailan kirjoitusta, jonka ensimmäinen osa käsittelee sterilointilain uudistusta ja toinen kastraatiolakia.³⁴

Kastraatiolain tiukentaminen sai lisää puhtia kesällä 1948 mieliä kuohuttaneista rikostapauksista. Eduskuntaan jätetyssä toivomusaloitteessa vaadittiin, että kastraatiota pitäisi soveltaa paljon laajempiin ihmisryhmiin ja useampiin rikostapauksiin. Tätä perusteltiin nimenomaan useilla ja jatkuvilla seksuaalirikoksilla. Toivomusaloitteen allekirjoitti kaikkiaan 58 kansanedustajaa, jotka olivat sekä miehiä että naisia ja edustivat kaikkia

eduskunnassa olleita puolueita.³⁵ Kahta päivää aiemmin eduskuntaan oli jo toimitettu toinen toivomusaloite kastraation soveltamisen tehostamisesta. Sen oli allekirjoittanut kolme muuta kansanedustajaa.³⁶

Lakien säätäminen

Hallituksen esitys sterilisoimislainsäädännön (1934) oli asiaan perehtyneen lakitieteen tohtori Brynolf Honkasalon laatima.³⁷ Se sisälsi sekä seksuaalirikollisten pakkokastraation että omasta halusta haetun vapaaehtoisen kastraation. Aikaisemmin lainsäädännössä tuntemattoman kastraation käyttöönottoa perusteltiin kriminaalipoliittisena suojelutoimenpiteenä, joka estää rikollista uusimasta tekoaan, kuten ulkomaiset kokemukset Sveitsistä, Tanskasta ja Amerikasta osoittivat. Kastraatio esitettiin tehokkaana, halpana ja humanina keinona estää sukupuolirikollisuutta, erityisesti kun rikollinen saattoi tuomionsa kärsineenä ja kastroituna palata muille turvallisesti takaisin yhteiskuntaan. Kastraatio ei myöskään tuottanut ”sanottavaa kärsimystä” leikatulle.³⁸

Pakon peruste oli, että entistä tehokkaammat keinot olivat välttämättömiä, varsinkin alaikäisten suojelemiseksi siveellisyysrikoksilta. Pakko vaati kuitenkin vahvan näytön. Ennen kastroidin määräämistä henkilön piti osoittaa vaarallisuutensa. Se todennettiin oikeuslaitoksen antamalla tuomiolla rikoksesta, joka osoitti tekijällä olevan ”voimakkuuden tai suuntautumisen vuoksi abnormin sukupuolivietin”. Lisäksi piti olla uhka, että hän siksi oli muille ihmisille vaarallinen. Koska ”luonnottomasta” seksuaalivietistä voi kummuta monenlaisia rikoksia – seksuaalirikosten lisäksi

28. Hainarin eugeenisesta toiminnasta, ks. Eija Jämbäck, *Siveellisemmän Suomen puolesta. Tilma Hainari uskonnollisena moraalireformistina ja rotuhygienian edistäjänä 1904–1934*. Helsingin yliopisto 2020, kastraatiosta erit. 217–227.

29. Mattila 1999, 181.

30. Vrt. Inkeri Anttila, *Alaikäisiin kohdistuneet siveellisyysrikokset ja niiden tekijät. Kriminologinen tutkimus*. Suomalainen Lakimiesyhdistys 1956, 26.

31. Väestöliiton kirjelmä Sisäasiainministeriölle 29.6.1943. AD 1238/180 SM 1943. Sisäministeriön arkisto, KA; Martti Kaila, Sterilisoimislain uudistamisesta. *Suomen Lääkäriliiton Aikakauskirja* 1944a, 17; Lainvalmistelukunnan julkaisuja 1946:1, 3.

32. Akti KD 467/810 SM 1943. Sisäministeriön arkisto, KA; Kaila 1944a, 17; *Uusi Suomi* 15.3.1944, 8. Komitean jäsenet olivat professori Brynolf Honkasalo, psykiatri Martti Kaila ja kansanedustaja Kyllikki Pohjala.

33. Komiteamietintö Mon. 1944:16 on ehdotus kastroidinasetukseksi ilman perusteluja. Espipuheen mukaan lakiehdotus perusteluineen oli jo jätetty valtioneuvostolle. Sitä ei ole painettu, eikä alkuperäistä ehdotusta ole löytynyt valtioneuvoston arkistosta.

34. Kaila 1944a, 17–72; Martti Kaila Sterilisoimislain uudistamisesta. Kastroidimisesta. *Suomen Lääkäriliiton Aikakauskirja* 1944b, 120–156.

35. VP 1948, Liitteet, VI,7, Toivomusaloite n:o 104.

36. VP 1948, Liitteet, VI,8, Toivomusaloite n:o 105.

37. Mattila 1999, 310–311.

38. VP 1934, Asiakirjat III, Hallituksen esitys No 112, 6, 7, 20–21.

esimerkiksi murhapoltto tai seksuaalisiin ärsykeisiin pohjaava hengenriisto eli niin sanottu ”himomurha” – jokainen pakkokastraatio piti erikseen harkita. Valmiita luetteloita pakkokastraatioon johtavista rikoksista tai rikosten maksimi- tai minimirangaistuksista ei voitu antaa.³⁹

Eduskunnassa lakiesityksestä keskusteltiin vilkkaasti. Pääosa keskustelusta kohdistui kuitenkin lain sterilointia koskeviin kohtiin – kastroinnista keskusteltiin vähemmän. Kastratiokeskustelussa eräät kansanedustajat esittivät, että kastraatiopykälää piti yhä tiukentaa: lieventämistä tai asiasta luopumista ei esittänyt kukaan. Kastratiomyönteisyyttä heijasti, että koko sterilointilainsäädäntöä saatettiin ehdottaa toimeenpantavaksi yksinomaan kastraatiolla. Tällöin ajatus kulki niin, että lasten saamisen estävä sterilointileikkaus lisää sukupuoliseettömyyttä, kun lasten saamisen pelko poistuu mutta kyky seksiin jää. Sen sijaan kastraatio sekä estää lasten saamisen että poistaa kyvyn seksiin ja oli sukupuoliseellisempi vaihtoehto.⁴⁰

Tiukentamisvaatimuksia esitti erityisesti oikeisto. Edustaja Heikki Niskanen (Kansanpuolue) vaati, että kaikki lakiehdotuksen tarkoittamat rikolliset olisi välttämättä – siis ilman tapauskohtaista harkintaa – kastroitava. Lain sanamuotoa pitäisi koventaa erityisesti lasten suojelemiseksi. Hän jatkoi perustelua kertomalla kotipitäjänsä ”namusedästä”. Niskasen mukaan naapurikunnan lautamiehet olivat sitä mieltä, ”että jos oltaisiin Amerikassa, niin tämä mies [namusetä] olisi ehdottomasti lynkattava”. Niskanen yhtyi ajatukseen.⁴¹ Myös rikosoikeuden professori ja kansanedustaja Bruno Sundström (myöh. Salmiala, IKL) vaati kahden muun IKL:n edustajan kannattamana lain koventamista.⁴² Vaateista huolimatta kastrointipykälää ei kovennettu. Sterilointilain – ja

samalla kastraatiopykälän – takana oli huomattava enemmistö: äänestyksessä 144 edustajaa kannatti ja vain 14 vastusti lakia (poissa 35 edustajaa).

Sterilointilain säätäminen ja voimaantulo aloitti suomalaisen sterilointi- ja kastraatiopolitiikan. Lähes välittömästi politiikkaa alettiin asian tuntijapiireissä arvostella sekä yleisestä tehottomuudesta että prosessin virittelyn ja käsittelyn erityisestä hankaluudesta.⁴³

Sotavuosina alkoi lainsäädäntötyö aborttilain säätämiseksi sekä sterilointilain uudistamiseksi. Työ eteni rinnakkain, sillä laeissa oli paljon samoja elementtejä, esimerkiksi yhteisiä eugeenisia näkökulmia ja seksuaalisuuden säätelyä. Tämä hidasti prosessia ja Lainvalmistelukunnan mietinnöt valmistuivat vuosina 1946 (kastrointi), 1947 (sterilointi) ja 1948 (abortti).⁴⁴ Tuloksena syntyi kolme lakia: maan ensimmäinen aborttilaki sekä omat lait steriloinnille ja kastroinnille, jotka säädettiin vuonna 1949.⁴⁵ Kastratioasioiden erottaminen omaksi laikseen oli nähtävissä jo Kailan ”mietinnössä”, joka käsitteli sterilointia ja kastrointia toisistaan erillään.⁴⁶

Kun kastraatiolakia käsiteltiin eduskunnassa, se ei nostanut juurikaan keskustelua. Jokin vastarinta lain tiukennusta vastaan kuitenkin oli olemassa, mutta eduskuntalähteistä ei täsmälleen selviä, mistä oli kysymys. Kokonaan kastroinnista ei kuitenkaan haluttu luopua, sillä kun tätä ehdotettiin, ehdotus ei saanut kannatusta. Kun tiukennetun kastraatiolain hyväksymisestä äänestettiin, lakia kannatti 110 kansanedustajaa ja 53 edustajaa vastusti (poissa 31 edustajaa, tyhjiä 5).⁴⁷ Laki tuli voimaan heinäkuun ensimmäisenä 1950.

Eräs vastarinnan ääni oli rikosoikeuden professori Bruno Salmiala, joka kansanedustajana vuonna 1935 oli ehdottanut säädettyä kireämpää

39. VP 1934, Asiakirjat III, Hallituksen esitys No 112, 6, 20–21, 23.

40. VP 1935, Pöytäkirjat I, 253.

41. Talousvaliokunnan kokouksen ptk 9.11.1934. Talousvaliokunnan pöytäkirjat 1934–1952 (Mf 6), Eduskunnan arkisto, Eduskunta; VP 1934, Pöytäkirjat III, 3114–3115.

42. VP 1935, Pöytäkirjat I, 113, 130, 133, 134.

43. Mattila 1999, 236–237.

44. Niilo Pesonen, *Terveystien puolesta – sairautta vastaan. Terveystien- ja sairaanhoito Suomessa 1800- ja 1900-luvulla*. WSOY 1980, 645; Lainvalmistelukunnan julkaisuja 1946:1. [kastroimislaki]; Lainvalmistelukunnan julkaisuja 1947:3 [sterilointi]; Lainvalmistelukunnan julkaisuja 1948: 1 [abortti].

45. Hallituksen lakiehdotukset saivat numerot 58, 59 ja 60/1949 (kastrointi, sterilointi ja abortti). Valmiit lait julkaistiin numeroilla 82, 83 ja 84/1950 (abortti, sterilointi ja kastrointi).

46. Kaila 1944a; Kaila 1944b.

47. VP 1948, Pöytäkirjat I, 814, 857; VP 1949, Pöytäkirjat I, 866, 874–880 ja Pöytäkirjat II, 1970–1971, 2012–2013 sekä Pöytäkirjat III, 2046–2047.

kastraatiolakia. Vuonna 1951 hän julkaisi artikkelin, jossa kritisoi koko kastrointimenettelyä. Hänen mukaansa väite seksuaalirikollisuuden uusimisherkkyydestä ei tilastojen valossa pitänyt. Kastratio ei myöskään ollut varma keino seksuaalirikosten uusimisen ehkäisyyn. Vasten tahtoa tehty kastratio oli monin tavoin haitallinen. Salmiala perusteli kastration epäinhimillisyyttä seuraavasti:

[Koska se] kriminaaliterapeuttisena puuttumisena ihmisen ruumiin keskeisiin organeihin vaikuttaa syvällisesti ihmisen koko persoonallisuuteen sitä muuttaen. Se voi aiheuttaa ihmisessä vaarallisia sielullisia ja hermostollisia häiriöitä. Se riistää ihmiseltä jo ehkä nuorena koko eliniäksi ja ilman pienintäkään rehabilitation mahdollisuutta siinäkin tapauksessa, että tuomittu myöhemmin todettaisiin rikokseen syyttömäksi, yhdenvertaisuuden toisten kanssa. Siten menettää kastroitu sekä itseluottamuksensa että ympäristönsä kunnioituksen, minkä johdosta hänen resosialisointinsa ja toimintansa yhteiskunnassa oleellisesti vaikeutuu. Näin voi hän muita helpommin sortua, jollei seksuaali- niin muuhun rikollisuuteen. Kaiken tämän aiheuttavaan kastratioon ryhdytään kuitenkin ilman, että on mitään varmuutta siitä, että sen kautta saavutetaan sitä kriminalipoliittista päämäärää – vaaratomuutta seksuaalirikollisissa suhteissa –, johon sillä pyritään.

Hän huipensi kritiikkinsä:

Joka tapauksessa on kastroimislakimme, joka jo on herättänyt meille ikävää huomiota ulko-

mailla, kiireellisesti ainakin perusteellisesti tarkastettava, jos mieli säilyttää maamme maine oikeusvaltiona.⁴⁸

Lääkintöhallitus entisen pääjohtaja Niilo Pesosen (virassa 1954–1969) mukaan kastrointilaki herätti arvostelua ja pakkokastratio vaadittiin poistettavaksi. Pesosen mukaan viranomaisten mieli muuttui ja määräysten antaminen lopetettiin:⁴⁹ viimeinen määräys annettiin vuonna 1958. Koska kastratiosta päättäneen kokouksen puheenjohtajana toimineen Lääkintöhallituksen pääjohtajan rooli oli uuden lainsäädännön mukaan suhteellisesti vahvistunut⁵⁰ ja päätöskokouksiin osallistuneet pysyivät pääjohtajaa lukuun ottamatta tuolloin samoina,⁵¹ Pesonen kuvailee tässä omalla johdollaan Lääkintöhallituksessa toimeenpantua lain tulkinnan muutosta. Bruno Salmiala totesikin, että vaikka lakia ei ole muutettu, on pakkokastratiosta Suomessa käytännössä luovuttu. Hänen mukaansa syy oli humanisuus ja yksilön persoonallisuuden kunnioitus.⁵² Asia liittyi siis tuolloin yleismaailmallisesti nousseen huoleen (hallinnollisen) vallankäytön kohteiden ihmisoikeuksista.⁵³ Sen nousua Pesonen seurasi kansainvälisessä yhteistyössä ja lääketieteen eräältä aitiopaikalta ollessaan mukana Maailman terveysjärjestön (WHO) toiminnassa vuosina 1955–1969.⁵⁴

Kastratiolain toimeenpanosta siis luovuttiin nimenomaan Lääkintöhallituksessa. Vuoden 1970 kastratiolaissa linjanmuutos vietiin lakiin, kun mahdollisuus pakkokastratioon poistettiin. Tätä perusteltiin seuraavasti: 1) Seksuaalisuutta säätelevää fysiologista toimintaa on muuallakin kuin

48. Bruno A. Salmiala, Onko pakkokastratio oikeus- ja kulttuurivaltiossa hyväksyttävä reaktiomuoto rikoksen seuraamukseksi? *Defensor Legis* 1951, erit. 148–149, 167.

49. Pesonen 1980, 656; Vrt. Sandholm 2013, 36–38.

50. Niilo Pesonen, Terveyden- ja sairaanhoito. Teoksessa *Siviilitoimituskunta – Sisäasiainministeriö 1869–1969*. Sisäasiainministeriö 1969, 88.

51. Sandholm 2013, 36–38, 90–91, 97.

52. Bruno A. Salmiala, Pakkokastratio Suomessa. *Defensor Legis* 1962, 104–107.

53. Esim. Markku Mattila, Rotuhygieniä ja kansalaisuus. Teoksessa Ilpo Helén & Mikko Jauho (toim.) *Kansalaisuus ja kansanterveys*. Gaudeamus 2003, 110–127, 269–272; Paavo Kastari, *Kansalaisvapauksien perustuslainturva*. Suomalainen Lakimiesyhdistys 1972, 157–159; Ulf Schmidt & Andreas Frewer (toim.) *History and Theory of Human Experimentation. The Declaration of Helsinki and Modern Medical Ethics*. Steiner 2007; Lynne M. Healy, Exploring the History of Social Work as a Human Rights Profession. *International Social Work* 51:6 (2016), 735–748; Herwig Czech, Christiane Druml & Paul Weindling (toim.) *Medical Ethics in the 70 Years after the Nuremberg Code, 1947 to the Present*. International Conference at the Medical University of Vienna, 2nd and 3rd March 2017. *Wiener Klinische Wochenschrift* 139: Supplement 3 (2018). Alaattinoğlu (2019, 263, 264) painottaa lisäksi, että kastratio alettiin lääketieteessä nähdä tehottomana ja vanhanaikaisena.

54. Niilo Pesonen, *Lääkärinä ja virkamiehenä*. WSOY 1973, 168–198.

sukurauhasissa, joten haluttua vaikutusta ei saavuteta sukuruhaset poistamalla. 2) Sukupuolidentiteettiin vaikuttaa persoonallisuus. Sukupuolisen käyttäytymisen pysyvät häiriöt johtuvat enemmän persoonallisuuden kehityksen häiriöistä kuin hormoneista. 3) Kastratiolla on epäsuotuisia vaikutuksia aineenvaihduntaan ja jopa terveyteen. Lisäksi tulevat psyykkiset ongelmat, kuten alemmuudentunto ja neuroosit sekä depressiivisyys. Nämä aiheutuvat sekä hormoneista että psykologiasta. 4) Vapaaehtoinen kastratio on tuloksellisempaa kuin pakko.⁵⁵

Talousvaliokunta kuuli kaikkiaan 37 asiantuntijaa ja yhtyi lakiesitykseen.⁵⁶ Myös eduskunta yhtyi siihen. Laki vapaaehtoisesta eli ”omasta vakaasta pyynnöstä” haetusta kastratiosta hyväksyttiin ilman keskustelua.⁵⁷ Samaan aikaan luovuttiin seksuaalirikollisten pakkokastratiosta ja eugeenisesta pakkosteriloinnista ja aborttilakia liberalisointiin.⁵⁸

Lakien sisältö

Kesäkuussa 1935 voimaan tullut sterilointilaki määritteli ensimmäisessä pykälässään eugeenisen pakkosteriloinnin perusteet ja kohderyhmät. Saman pykälän toinen momentti säati:

Sama [pakko-operaatio] olkoon lakina, jos joku lainvoiman saaneella tuomiolla on osoitettu syyppääksi rikokseen tai rikoksen yritykseen, joka todistaa hänellä olevan voimakkuutensa tai suuntautumisen puolesta luonnottoman sukuvietin, ja on perusteltua syytä varoa, että hän sen vuoksi on vaarallinen toiselle henkilölle.

Lain mukaan kastroitavaksi voitiin määrätä vain täysi-ikäinen (tuolloin 21-vuotias). Pakkoprosessin laittoi vireille vankilanjohtaja, kruununvouti, nimismies, kaupunginviskaali tai poliisipäällikkö.

Lisäksi laissa oli mahdollisuus hakea kastratiolupaa itse, jos hakija ”sukuviettinsä luonnottoman voimakkuuden tai suuntautumisen takia joutuisi tekemään rikoksia”⁵⁹

Kun kastrointilakia pyrittiin muuttamaan, haluttiin sitä ensisijaisesti tiukentaa, tehostaa ja sujuvoittaa.⁶⁰ Vuoden 1950 kastratiolaissa tämä tehtiin lisäämällä vanhoihin määräyksiin kolme uutta seikkaa.⁶¹ Ensimmäinen niistä koski ”sielullisesti vajaakykyistä” tai ”pysyvästi mielisairaasta”, jota hoidetaan mielisairaalassa tai muussa siihen verrattavassa laitoksessa. Tällainen henkilö voitiin määrätä kastroitavaksi, jos hän sukuviettinsä vuoksi on vaarallinen toiselle henkilölle. Näytöksi vaadittiin ”luotettava selvitys”, eli vähemmän kuin tuomioistuimen lainvoimainen päätös. Tällä pyrittiin ulottamaan laki myös sellaisiin, jotka syyntakeettomuutensa vuoksi eivät joutuneet oikeuden tuomittaviksi ja tuomionsa perusteella kastroinnin kohteeksi. Toinen seikka oli poliisin virka-apu. Vanhan lain perusteella operaatioon määrättyä ei voitu poliisin voimin saattaa leikkaukseen. Nyt poliisi veloitettiin pyynnöstä antamaan virka-apua, jotta kastratio voidaan suorittaa.

Kolmas seikka oli, että lakiin rakennettiin automaatti. Laissa lueteltiin eräitä seksuaalirikoksia ja määrättiin, että kun joku sai tuomion niiden pohjalta, piti asia automaattisesti siirtää Lääkintöhallitukselle pakkokastratiion harkintaa varten. Tämä nosti Lääkintöhallituksen tulevien kastratioasioiden määrän vuosittain toiselle sadalle, kun se aiemmin oli tyypillisesti ollut alle kymmenen esitystä vuosittain.⁶²

Laissa kastratiooperusteeksi yksilöitiin eräitä rikoksia. Lisäksi mainittiin yksilöimättömästi ”muu vaikeanlaatuinen seksuaalirikos”.⁶³ Auki kirjoitettuna luetellut lainkohdat⁶⁴ tarkoittivat seuraavia tekoja (järjestys ei ole arvottava, vaan vastaa rikoslain järjestystä):

55. VP 1969, Asiakirjat I, Hallituksen esitys n:o 106, Hallituksen esitys Eduskunnalle kastroimislaki.

56. VP 1969, Asiakirjat I, Talousvaliokunnan mietintö n:o 17.

57. VP 1969, Pöytäkirjat III, 3235, 3250, 3268, 3387, 3475.

58. Kastroimislaki 282/1970; Steriloimislaki 283/1970; Laki raskauden keskeyttämisestä 239/1970.

59. Sterilisoimislaki 227/1935.

60. Kaila 1944b; Lainvalmistelukunnan julkaisuja 1946:1.

61. Kastroimislaki 84/1950, § 1, mom. 2, § 5, mom. 2, § 11.

62. Kastratioesitykset 1935–1937 (Martti Kaila, Sterilisoimislain kastratiota koskevien säännösten ja niiden täytäntöönpanon tarkoituksenmukaisuudesta. *Lakimies* 1940, 98–103), esitykset 1939–1952 (SVT XI:56, taulu 53), esitykset 1953–1957 (SVT XI:60, taulu 45), 1958–1970 (SVT XI:72 & 73, taulu 8.2.4). Vuoden 1938 määrä puuttuu.

63. Kastroimislaki 84/1950, § 5 mom. 2.

- 1) Auktoriteettiaseman väärinkäyttö: Tekijä sekaantuu tai harjoittaa muuta haureutta a) kasvattinsa, b) holhottinsa, c) jonkun, jonka kasvatus tai opetus on rikoksen tekijän vastuulla, kanssa, d) yleisen laitoksen virkamies sekaantuu laitoksen hoidokkiin tai asukkiin.
- 2) Lapsen kohdistunut seksuaalinen teko: sekaantuu tai harjoittaa muuta haureutta 15 vuotta nuoremman kanssa.
- 3) Mielipuolen naisen makaaminen.
- 4) Naisen pakottaminen luvattomaan sekaanukseen, eli raiskaus
- 5) Tunnottomaan tilaan tai puolustuskyvyttömäksi saattamansa naisen makaaminen.
- 6) Tunnottomassa tilassa tai puolustuskyvyttömänä olevan naisen makaaminen, olipa tekijä itse tämän tilan tarkoituksella aiheuttanut tai ei.
- 7) Naisen pakottaminen sietämään haureellisen teon, joka ei ole luvaton sekaannus.

Kaikki muut teot paitsi lapsiin kohdistuvat tai auktoriteettiaseman väärinkäyttöön liittyvät, oli rikoslaisissa määritelty siten, että kohteena on nainen.⁶⁵ Tekijän sukupuolta ei yksilöity. Aineisto-analyyssissä havaitsimme, että laissa yksilöimättömästi mainittu ”muu vaikeanlaatuinen seksuaalirikos” tuli käytännössä tarkoittamaan sukurut-saa, haureutta samaa sukupuolta olevan kanssa, eläimeen sekaantumista ja sitä, että kohteena oli iältään nuori (15–16-vuotias) ihminen. Nämä perustuivat rikoslain 20:n luvun pykäliin.⁶⁶

Lääkintöhallituksen pakkokastraatiomääräykset

Lääkintöhallitus antoi 233 pakkokastraatiomääräystä vuosien 1935 ja 1950 lakien perusteella. Määräyksen saaneet olivat yhtä lukuun ottamatta miehiä. Tarkastelemme määräysten ajallista jakautumaa päätöksentekovuoden mukaan.

Asioiden käsittely alkoi heti lain tultua voimaan vuonna 1935. Toiminta oli jatkuvaa, sillä vain sota-

vuosina 1941 ja 1942 määräyksiä ei annettu. Myös vuosi 1947 oli jostain syystä määräyksetön vuosi.

Määräysten anto oli ajallisesti keskittyneenä. Määräyksistä viidesosa (20 %) tehtiin vuoden 1935 lain aikana ja loput vuoden 1950 lain aikana (Taulukko 1). Vuosina 1951–1955 annettiin kolme neljäsosaa (75 %) kaikista määräyksistä. Jos ajanjakson määräyksiä tarkastellaan vain vuoden 1950 lain puitteissa, silloin annettiin lähes kaikki (94 %) tämän lain aikana annetuista määräyksistä.

Taulukko 1. Lääkintöhallituksen antamat pakkokastraatiopäätökset.

Vuosi	Kpl	Vuosi	Kpl
1935	2	1950	1
1936	1	1951	27
1937	6	1952	34
1938	3	1953	47
1939	3	1954	45
1940	1	1955	21
1943	5	1956	5
1944	14	1957	5
1945	3	1958	1
1946	1		
1948	4		
1949	4		
1935–1949	47	1950–1958	186
% kaikista	20		80
N			233

Lähde: Lääkintöhallituksen kastraatiokortisto 1936–1970 (Bg 1–4). Lääkintöhallitus V. Kansallisarkisto.

Määräysten syistä olemme muodostaneet hierarkkisen jaon vuoden 1950 kastraatiolain perusteella (Taulukko 2). Tämän jaon olemme projisoineet myös vuoden 1935 lain aikana annettuihin määräyksiin. Vuoden 1950 laissa lueteltiin muutama tarkka rikos, joiden perusteella kastointi oli aina pantava vireille. Sitten mainittiin yleisesti

64. Kohdat ovat rikoslain 20. luvun (”Luvattomasta sekaannuksesta tai muusta haureudesta”) § 6, § 7 mom. 1 ja § 8 sekä 25. luvun (”Rikoksista toisen vapautta vastaan”) § 4, 5 ja 6. Suomen rikoslaki 39/1889.

65. Vrt. Sandholm 2013, 14–15.

66. Suomen rikoslaki 39/1889, 20 luku, § 1–5, 9a ja 12.

muu vakava seksuaalirikos, joka osoitti tekijän olevan sukuvietinsä takia vaarallinen toiselle ihmiselle. Nimetyistä seitsemästä rikoksesta olemme analyysin pohjaksi muodostaneet neljä ”rikosnimikettä” (kategoriaa): seksuaalisen teon kohde on lapsi (eli alle 15-vuotias), seksuaalinen teko on tehty auktoriteettiasemaa väärinkäyttämällä, raiskaus (penetraatio, haureellinen teko jne.) sekä mielipuolen naisen makaaminen.

Muiden vakavien seksuaalirikosten rikosnimikkeet olemme määritelleet siten, että aineistosta on sulkeistettu edellä esitellyt neljä kategoriaa. Jäljelle jäänyt aineisto on uudelleen lähiluettu ja katsottu, millaisia seksuaalirikoksia sieltä nousee. Tunnistimme seuraavat kategoriat: sukurutsa, homoseksuaalisuus (haureus samaa sukupuolta olevan kanssa), eläimeen sekaantuminen ja kohteena 15–16-vuotias nuori. Lisäksi tunnistimme vielä yhden kategorian, jota tässä kutsumme seksuaalisuuden säätelyksi. Tämä kohdistui esimerkiksi kunnalliskodin tai mielisairaalan kaltaisessa laitoksessa olevaan henkilöön, jonka seksuaalisuus oli aiheuttanut ”hämminkiä”. Tällaisena lähteissä näyttäytyi esimerkiksi hoidokkien välinen seksi tai henkilökunnan kimpupuun käyminen seksuaalisessa tarkoituksessa. Katteoria pohjaa kastroidintilain säädökseen laitoksessa hoidettavasta ”sielullisesti vajaakykyisestä” tai ”mielisairaasta”.⁶⁷

Lisäksi neljässä kastraatiokortissa syy oli niin yleisluontoisesti muotoiltu, että kategorioihimme sopivaa syytä ei ollut. Näistä muodostimme kymmenennen kategorian, yleisesti muotoiltu syy. Aineisto jaettiin näihin kymmeneen kategoriaan.⁶⁸

Rikoksille on ominaista kompleksisuus ja yksilöllisyys. Analyysissä pyrittiin löytämään ensisijainen ja vakavin syy kastraatiomääräykseen. Se oli helppoa, jos rikos oli ”yksiselitteinen”, esimerkiksi

pelkästään raiskaus. Silloin kun rikos oli kompleksinen, esimerkiksi auktoriteettiasemaa väärinkäyttäen tehty seksuaalinen kanssakäyminen samaa sukupuolta olevan lapsen kanssa, arvoitimme rikokset. Edellisessä esimerkissä arvotus meni näin: kohteena lapsi, auktoriteettiasema, homoseksuaalisuus.⁶⁹

Arvottaminen perustuu aineistoon.⁷⁰ Aineistossa lapsiin kohdistuneita tekoja oli määrällisesti eniten. Arvoitimme lapsen kohdistuneen teon aina pääsyyltään lapsen kohdistuneena rikoksena. Auktoriteettiasemaa käytettiin aineistossamme sekä poikiin että tyttöihin. Arvoitimme auktoriteettiaseman vakavammaksi rikokseksi kuin samansukupuolisuuden. Samaan tapaan menettelimme omaan lapseen kohdistuneiden tekojen osalta: ensisijaisesti ne sijoitettiin kategoriaan kohteena lapsi ja toissijaisesti kategoriaan sukurutsa. Kompleksisuus ja yksilöllisyys otettiin lisäksi huomioon siten, että kukin määräys pyrittiin sijoittamaan kolmeen syyryhmään: pääsyy, syy 2 ja syy 3. Jotkut päätöksistä menivät vain ryhmään pääsyy, toiset kolmeen ryhmään ja jotkut olisi voitu sijoittaa vielä lisäryhmään. Päätimme kuitenkin kolmen ryhmän riittävän.

Kun aineisto jaettiin kymmeneen kategoriaan ja kolmeen syyryhmään, havaitsimme, että syyryhmissä 2 ja 3 oli käytetty myös sellaisia kategorioita, joita alkuperäisessä kymmenen kategorian järjestelmässä ei ollut. Tärkeimmät, eli syyryhmässä 2 esiintyneet ovat uusija, väkivalta, kuolema ja äly (lisäksi kerran huoruus).⁷¹ Uusijalla tarkoitamme jokaista, jolla jo oli aiempi seksuaalirikostuomio. Sen ei kuitenkaan tarvinnut olla samankaltaisesta teosta. Jos raiskauksesta aiemmin tuomittu syyllistyi nyt lasta vastaan tehtyyn tekoon, sijoitimme hänet uusijaksi. Väkivalta viittaa seksuaalirikoksen yhteydessä käytettyyn ja ”ylimääräiseksi” tulkittuun fyysi-

67. Kastroidimislaki 84/1950, § 1, mom. 2; Vrt. Kaila 1944b, 142–143.

68. Sandholmin käyttämä kategorisointi on paljon yksityiskohtaisempi, siinä on 17 kategoriaa. Hän myös sijoittaa tapaukset kategorioihin hieman eri lailla kuin me. Sandholm 2013, 57–60, liite 5. Näin ollen meidän tilastomme ja Sandholmin tilastot eivät ole suoraan vertailtavissa.

69. Martti Kaila laati 10 ensimmäisestä kastraatiosta samantyyppistä taulukkoa. Kastraation näkökulmasta tehdyn arvottamisen sijasta hän käytti tuomiosta nousevaa rikosoikeudellista näkökulmaa. Kailalla esim. järjestys on rutsa, lapsi. Meillä se on lapsi, rutsa. Kaila 1940, 105.

70. Arvottamisemme tukeutuu myös kastraatiolain säädäntöön osallistuneen Honkasalon, Lääkintöhallituksen pääjohtaja Pesosen ja Lääkintöhallituksen kastraatiokokousten sihteerin LL Toini Honkosen näkemyksiin. Brynolf Honkasalo, Uusi sterilisointilakiehdotus. *Defensor Legis* 1934, 381–382; Pesonen 1973, 251; Honkonen 1954, erit. 45–53.

71. Vrt. Honkonen 1954, 42–43.

seen väkivaltaan,⁷² kuolema puolestaan uhrin kuolemaan. Sitä ei huomioitu, jos esimerkiksi joskus aiemmin oli syylistynyt jonkin muun kuin seksuaalirikoksen yhteydessä väkivaltaan tai vaikkapa tappoon. Äly puolestaan viittaa mainintoihin älyllisestä vajavuudesta (esim. debiili, imbesilli), viittauksiin mielisairaudesta (esim. skitsofrenia) tai luonnevikaisuudesta (psykopaatti). Syyryhmästä 3 tunnistettiin lisäksi analyysin kannalta merkityksettömät kategoriat biseksuaalisuus (uhreina sekä tyttöjä että poikia) ja ruumiinhäpäisy.

Näin analysoituna Lääkintöhallituksen määräykset jakautuivat pääsyyn mukaan seuraavasti (Taulukko 2). Kastroidimääräykset kasaantuivat pääasiallisesti alle 15-vuotiaisiin lapsiin sekaantuneille (lähes kolme neljästä). Seuraavaksi suurin joukko oli täysi-ikäisen uhrin raiskannut (lähes joka viides). Loput seitsemän pääkategoriaa jakavat keskenään kymmenesosan tapauksista. Kahta pääkategoriaa ei käytetty lainkaan pääasiallisena syynä. Jakaantuma vastaa järjestykseltään Lääkintöhallituksen 1950-luvulla tulleiden kastraatioesitysten jakaantumaa.⁷³

Toisen syyn kohdalla on huomattava, että vain kolmessa neljäsosassa (170/233) määräyksistä oli ylipäätään löydettävissä toista syytä (Taulukko 2). Toisen syyn ryhmässä määräykset kasaantuivat lukuisammin neljään kategoriaan: kyseessä oli uusija (neljäsosa), kyseessä oli sukurutsa (reilu viidesosa), kyseessä oli äly (miltei joka seitsemäs) tai kyseessä oli homoseksuaalisuus (joka kahdeksas). Kirjasimme kolmannen syyn neljäsosaan (53/233) määräyksistä. Näistä kirjauksista kaksi viidestä koski kastroidtavaksi määrätyn älyä ja joka seitsemäs uusijuutta. Muiden syiden esiintymismäärät olivat näihin verrattuna pieniä ja hajonta suurta.

Taulukosta 2 voidaan myös lukea eri kategorioiden yleinen korrelaatio kastroidimääräykseen summaamalla vaakarivin esiintymiskerrat yhteen. Kastraatiokorteissa tehtiin yhteensä 456 viittausta taulukossa 2 esitettyihin kategorioihin. Kastraatiomääräyksillä oli kaikkein eniten tekemistä sen kanssa, oliko teko kohdistunut

Taulukko 2.
Lääkintöhallituksen antamien kastroidimääräysten kategoriat ja syyryhmät, (kpl).

KATEGORIA	SYYRYHMÄ			
Pääkategoria	Pääsy	Syy 2	Syy 3	Yhteensä
Kohteena lapsi	169	–	1	170
Auktoriteettiasema	–	12	3	15
Raiskaus	40	1	1	42
Mielipuolen makaus	2	1	–	3
Sukurutsa	6	38	1	45
Homoseksuaalisuus	2	21	4	27
Kohteena nuori	1	3	2	6
Seksuaalisuuden säätely	9	2	–	11
Eläimeen sekaantuminen	–	6	2	8
Yleinen muotoilu	4	2	–	6
Kategoria 2				
Uusija	–	44	7	51
Äly	–	25	23	48
Väkivalta	–	9	2	11
Kuolema	–	5	2	7
Huoruus	–	1	–	1
Ei toissijaista syytä		63		
Kategoria 3				
Biseksuaalisuus	–	–	4	4
Ruumiin häpäisy	–	–	1	1
Ei kolmatta syytä			180	
Yhteensä	233	233	233	456

alle 15-vuotiaaseen lapseen. Sitten seuraa neljän melko tasaväkisen seikan ryhmä: oliko teko uusiajan tekemä, oliko tekijän älyssä määriteltä jotain normaalista poikkeavaa, oliko kyseessä sukurutsa tai oliko kyseessä raiskaus. Muiden kategorioiden osuus on selvästi näitä viittä vähäisempi.

72. Ajan ajattelun mukaan esim. raiskaus ei ollut väkivaltaa. Jos siihen liittyi jotain ”ylimääräiseksi” katsottua väkivaltaa – esim. uhrin mukiloitu jne. – se on kastraatiokortissa mainittu. Kategoria väkivalta liittyy tämän kaltaisiin tekoihin. Vrt. Anttila 1956, 41.

73. Sandholm 2013, 62. Esityksistä 53 % koski lapseen kohdistunutta tekoa, 18 % raiskausta ja 14 % auktoriteettiaseman väärinkäyttöä.

Jotkut rikokset myös liittyivät kiinteästi toisiinsa. Tämän valaistamiseksi tutkimme kahden yleisimmän pääkategorian – kohteena lapsi tai tekona raiskaus – toisen syyryhmän kategorioita (Taulukko 3)

Lapsiin kohdistuneiden seksuaalirikosten erityispiirre on se, että miltei neljäsosassa teoista mukana oli myös sukurutsa: kohteena oli siis joko oma tai puolison lapsi. Toiseksi merkittävin lisäpiirre näissä teoissa on se, että joka kuudes kerta asialla on seksuaalirikoksen uusija: usein hän uusii samanlaista tekoa, mutta joukossa on myös aivan muihin seksuaalirikoksiin syyllistyneitä. Homoseksuaalisuus on mukana reilussa kymmenessä prosentissa tapauksista. Kaikki tapaukset ovat sellaisia, joissa miestekijän uhrin ovat olleet alle 15-vuotiaita pikkupoikia. Joka neljästoista teko sisälsi auktoriteettiaseman väärinkäytön: tyypillisesti asialla oli opettaja tai nuorisohjaaja. Kolmasosassa näistä tapauksista (4 tapausta) oli mukana myös samansukupuolinen seksi, sillä kahdessa tapauksessa uhrin olivat poikia ja kahdessa muussa sekä poikia että tyttöjä. Jos nämä tapaukset liitetään homoseksuaalisuusryhmään, kohoaa homoseksuaalisuuden osuus hieman.

Kaikkiaan homoseksuaalisuus oli jollain tavoin mukana 29 kastroatiomääräyksessä. Kuitenkin vain kahdessa määräyksessä se oli ensisijainen syy. Kun toinen niistä kohdistui vankiin, joka vankielisairaalassa oli edelleen yrittänyt samansukupuolista seksiä toisen hoidokin kanssa, voidaan tulkita, että kyseessä oli myös laitoksen taholta tapahtunut seksuaalisuuden säätely, ei pelkkä homoseksuaalisuuden tähden annettu kastroatiomääräys. Kahdessa tapauksessa kyseessä oli raiskaus, josta toinen myös väkivaltainen (”sitenut miehen penkkiin kiinni hihnoilla, koiteerasi miehen väkivaltaisesti”) ja jonka tekijä arvioitiin myös ”debiiliksi”. Lopuissa 25 määräyksessä kyse oli lapsiin kohdistuneista teoista, joissa osassa oli mukana auktoriteettiaseman väärinkäyttöä.⁷⁴ Näin ollen voitaneen sanoa, että Lääkintöhallitus ei käyttänyt kastroatiolakia samansukupuolista seksiä harrastaneita vastaan. Näissä kastroatiomääräyksissä oli – yhtä lukuun ottamatta –

Taulukko 3.
Lääkintöhallituksen kastroatiopäätösten kahden yleisimmän kategorian suhde toisen syyryhmän kategorioihin, (%).

Kohteena lapsi		Tekona raiskaus	
Sukurutsa	22	Uusija	38
Uusija	16	Väkivalta	17
Homoseksuaalisuus	12	Kuolema	10
Äly	11	Muut	12
Auktoriteetti	7	Ei toissijaista syytä	23
Muut	6	Yhteensä	100
Ei toissijaista syytä	26	N	40
Yhteensä	100		
N	169		

kyseessä aina jokin muu, vakavampi seksuaalirikos: tyypillisimmillään lapsen kohdistunut teko. Samansukupuolisuus oli tässä sivuseikka, sillä ylipäätään lapsiin rikoksensa kohdistaneet määrättiin kastroitaviksi.⁷⁵ Pohjoismaista on esitetty yleistävä tutkimustulos, että homoseksuaalisuus ja siihen liittyvät rikokset muodostivat suurimman osan kastroiotapauksista.⁷⁶ Tämä ei Suomen osalta pidä paikkaansa.

Raiskausten kohdalla leimallista on, että tekijä on seksuaalirikoksen – ja hyvin usein juuri raiskauksen – uusija (Taulukko 3). Toiseksi leimallisin piirre on tekojen väkivaltaisuus: osa niistä johti uhrin kuolemaan, osassa käytetty väkivalta ei ollut aivan näin tuhoavaa. Jos nämä kaksi ryhmää liitetään toisiinsa, saadaan tulokseksi, että reilussa neljäsosassa teoista tekijä oli väkivaltainen.

Lääkintöhallituksen kastroatiomääräykset näyttävät suuntautuneen juuri sinne, minne lainsäätäjä tarkoittikin niiden suuntautuvan: kohteena olivat lapsiin sekaantuneet ja vaaralliset sekä rikoksenuusijat. Näyttää myös siltä, että kastroatiolain muutos vuonna 1950 ei merkinnyt muutosta lääkitöhallituksen antamien määräysten perusteihin, vaan lain toteuttaminen oli johdonmukaisesti samanlaista koko sen ajan, jolloin lakia ylipäätään pantiin toimeen (Taulukko 4).

74. Auktoriteettiasemasta ja homoseksuaalisuudesta, ks. Honkonen 1954, 43; vrt. Kim Bentz, *Kastroitu*. Liberté 1989. Mainittu raiskaus, ks. myös Sven Erkkilä, Rikollisuuden ehkäisystä lääketieteellisin keinoin. *Vankeinhoito* 1951, 98.

75. Vrt. Sandholm 2013, 76–82.

76. Wessel 2015, 605.

Kastrointipolitiikka ja vajaamielisyyt

Lääkintöhallituksen kastrointilinja kohdistui raskaimmin vajaamielisiin. Jos kastrointiesityksen syy oli vajaamielisyyt, mielisairaus sinänsä tai se, että rikoksentekijä oli näiden syiden takia jätetty rangaistukseen tuomitsematta, niin kaksi kolmesta esityksestä johti Lääkintöhallituksen kastrointiääräykseen – muiden esitettyjen kohdalla vain joka kahdeksas esitys. Esitetyistä vajaamielisiä tai mielisairaista lähes kolme viidestä myös kastroitiin, kun muiden esitettyjen joukossa leikkauksen koki vain viisi prosenttia.⁷⁷

Takana oli näkemys siitä, että vajaamielisten osuus siveellisyysrikosten tekijöissä oli merkittävä ja heitä myös pidettiin vaarallisimpina seksuaalirikollisina. Tutkimuksin oli tuolloin todettu, että siveellisyysrikolliset ovat ”melkein poikkeuksetta sielullisesti sairaita tai abnormeja”. Lisäksi oltiin sitä mieltä, että kastroatio tehoaa heihin hyvin ja seksuaalirikollisuutta ehkäisevästi.⁷⁸ Näkemystä vahvisti vertailu alaikäisiin tekonsa kohdistaneiden seksuaalirikollisten ja muiden seksuaalirikollisten välillä aineistolla, joka perustui vuosina 1951–1954 Lääkintöhallitukseen tulleisiin kastroatioesityksiin. Tilastollisen analyysin perusteella tultiin tuloksiin, että alaikäisiin tekonsa kohdistaneiden tekijöiden vanhempien ja sisarusten joukossa vajaamielisyyt oli muihin seksuaalirikollisiin nähden yliedustettua, tekijöiden joukossa yliedustettuna olivat seniliteetti, mielisairaudet, vajaamielisyyt ja heikkolahjaisuus. ”Vajaamielisten osuus siveellisyysrikosten tekijöiden joukossa on erittäin merkittävä”⁷⁹

Jo Kailan ”mietinnössä” vuoden 1935 lain ongelmana pidettiin sitä, että kastroatio ei koskenut ”syntakeettomia vajaamielisiä ja mielisairaita”, ellei heitä ollut tuomioistuimessa seksuaalirikoksesta tuomittu. Heidän tilansa usein tarkoitti sitä, ettei heitä voitu tuomita.⁸⁰ Esimerkiksi Lääkintöhallituksenkin asiantuntijana käyttämän professori Sven Erkkilän mukaan kastroatio pitäisi kuitenkin suunnata yhä enemmän juuri heihin.⁸¹ Vuoden 1950 laissa tämä kohdennus toteutettiin.

Taulukko 4.

Kastroatiomääräysten jakaantuminen pääkategorioittain vuoden 1935 lain ja vuoden 1950 lain alaisuudessa, (%).

Pääkategoria	1935–1949	1950–1970
Kohteena lapsi	68	73
Auktoriteettiasema	–	–
Raiskaus	13	18
Mielipuolen makaus	2	1
Sukurutsa	2	2
Homoseksuaalisuus	4	–
Kohteena nuori	–	1
Yleinen muotoilu	7	1
Seksuaalisuuden säätely	4	4
Yhteensä	100	100
N	47	186

Kastroatioasioihin liitettiin lääkärinlausunto. Käsitellessään asiaa Lääkintöhallitus nojasi tähän lausuntoon. Vaikka lausunnossa usein otettiin kantaa myös tutkittavan älyyn, henkiseen terveyteen ja sielulliseen ”normaaliuteen”, lausunnon antajan ei tarvinnut olla psykiatri, vaan hän saattoi olla kuka tahansa lääkäri, vaikka yleislääkäri. Tämä yhdessä tutkimusmenetelmien yhteismitattomuuden kanssa tuotti epätasaisuutta diagnooseihin, lausuntojen laatuun ja pätevyteen.⁸² Lääkärinlausuntojen yhteismitattomuus jopa vankilapsykiatrien kesken pantiin merkille Lääkintöhallituksessa.⁸³

Vajaamieliseksi määritelyjen käsittely kastroatioprosessissa vastaa hyvin lääketieteellis-geneettistä selitysmallia ja diagnostista kulttuuria. Poikkeavana pidetty käytös nähdään sairauden tai poikkeavan luonnetyyppin seurauksena ja sairaaksi luokitellulta voidaan esimerkiksi riis-

77. Laskettu taulukko 8 (Sandholm 2013, 64) perusteella.

78. Erkkilä 1951, 98–99; Anttila 1956, 84.

79. Anttila 1956, 36–37, 44–47, 52–53, 56, 77–85.

80. Kaila 1944b, 142–143.

81. Erkkilä 1951, 98–99.

82. Sandholm 2013, 44–51; Anttila 1956, 92–93. Tuolloin käytetyistä älykkyystutkimuksista ja niiden puutteista, esim. Markku Mattila, Sterilization policy and Gypsies in Finland. *Romani Studies* 5, 28:1 (2018), 118–120.

83. Honkonen 1954, 44; vrt. Pesonen 1973, 148–250.

tää yhteiskunnallinen aloitekyky ja oikeus ruumiilliseen koskemattomuuteen.⁸⁴ Vuoden 1970 uusien kastointi- ja sterilointilakien tavoitteena oli vahvistaa yksilön itsemääräämisoikeutta ja poistaa pakkotoimenpiteet.⁸⁵ Edes vapaaehtoista kastointia ei voinut hakea, jos oli mielisairas, syvästi vajaamielinen tai erittäin vaikeasti sielullisesti häiriintynyt.⁸⁶

Vajaamielisten asema kastroatiopolitiikan kohteena tiivistyy ainakin neljään ongelmaan. Ensinnäkin, älyn toteamisessa käytetyt älykkyystutkimukset eivät tuolloin olleet kovin kehittyneitä ja käytössä oli monia menetelmiä pelkästä puhuttelusta kliiniseen tutkimukseen. Toiseksi, älyä koskevan lausunnon saattoi kirjoittaa kuka tahansa lääkäri: lausujien ammattitaito asiassa ei ollut yhtenäinen. Kolmanneksi, Lääkintöhallitus kohdensi selvästi kastroatiopolitiikkaa kohteen ”älyllisen tason” mukaan. Neljänneksi, silloisenkin oikeuskäytännön mukaan vajaamielisiä ei voitu pitää täysin syntykeisena, jolloin tuli käyttää lievää rangaistusasteikkoa.⁸⁷ Kastroatiolain yhteydessä otettiin kuitenkin kanta, ettei kastroatio ole rikoslain määrittelemä rangaistus, vaan yhteiskunnan ennakoiva kriminaalipoliittinen suojelutoimenpide. Sitä voitiin käyttää, mikäli oli osoitettavissa, että rikokseen syyllistyneestä olisi vaaraa vastaisuudessakin.⁸⁸ Kastroatiota pohdittaessa parantumaton vajaamielisyys oli siten raskauttava tekijä, ei lieventävä asianhaara.

Pakkokastroatiosta luopuminen 1950-luvun lopulla käy yhteen vajaamielisyyden määrittelyn ja heihin suunnattujen toimien muutoksen kanssa. Vajaamieliset siirtyivät lääketieteellisestä ongelmaryhmästä sosiaalisen huollon ja hoivan kohteiksi. Vuonna 1959 vajaamielisyyden johtavana asiantuntijana pidetty *American Association of Mental Retardation* määritteli vajaamielisyyden älykkyystason ja sen lisäksi myös sosiaalisen sopeutumiskyvyn mukaan. Suomessa tämä käänne näkyi vaikkapa siinä, että vajaamielisten hoito ja huolto siirrettiin vuonna 1958 Sisäasiain-

ministeriöltä (lääkintöviranomaiset) Sosiaaliministeriöön (sosiaalihuollon viranomaiset). Näkemys vajaamielisistä sosiaalihuollon kohteina, ei lääketieteellisenä ongelmana, kypsyy ja vakiintui Suomessa lopullisesti 1970-luvulle tultaessa.⁸⁹

Kastroatiopolitiikan keskeiset kohdat

Suomalaista kastroatiopolitiikkaa toteutettiin varsin lyhyt aika: käytännössä parisenkymmentä vuotta. Varsinainen ”kultakausi” osui heti vuoden 1950 tiukennettua lakiuudistusta seuranneisiin vuosiin (1951–1955). Tämän jälkeen Lääkintöhallitus lopetti kastroatiomääräysten antamisen, vaikka itse laki oli yhä voimassa. Laki jäi ”kuolleeksi kirjaimeksi”. Mahdollisuus pakkokastroatioon poistettiin laista kymmenkunta vuotta käytännön harjoittamisesta luopumisen jälkeen. Keskeinen syy kastroatiosta luopumiseen oli ihmisoikeusnäkökannan esiin nousu.

Tilastoanalyysin valossa näyttää siltä, että Lääkintöhallitus sovelsi kastroatiolakia juuri niihin, joihin sitä lain säätämisen yhteydessä käydyssä yleisessä ja eduskuntakeskustelussa haluttiin kohdennettavan. Kohde oli seksuaalirikoksensa lapseen (alle 15-vuotias) suunnannut mies, joista usea oli seksuaalirikoksen uusija. Lapsiin sekaantuneet muodostivat myös Lääkintöhallituksen tulleiden esitysten ydinjoukon. Sen sijaan homoseksuaalisilla teoilla ei kastroatiomääräyksissä ollut merkitystä. Silloin kun ne liittyivät juttuun, seksuaalirikoksen kohteena oli tyypillisesti ollut joko lapsi tai nuori. Tällaisen seksuaalirikoksen tuloksena saattoi aina olla kastroatiomääräys, olipa teko homo- tai heteroseksuaalinen.

Vajaamieliseksi määriteltyjen asema kastroatiolainsäädännön rattaissa oli kova, ja hyvin suurta osaa seksuaalirikollisista pidettiin lähtökohtaisesti tällaisina. Tuolloin käytetyt älykkyystutkimusmenetelmät ovat nykytiedon valossa hyvin summittaisia, osin jopa virheellisiä. Myös lausuntoja kirjoittaneen lääkärikunnan osaaminen asiassa vaihteli. Vajaamieliseksi määriteltyjen

84. Alf Ronnby, *Socialarbetets förklaringsmodeller*. LiberFörlag 1983, 17–23.

85. Raimo Lahti, Vuoden 1970 abortti-, sterilisaatio- ja kastroatiolainsäädäntö. Teoksessa *Festskrift utgiven i anledning av Juristklubben Codex' 30-års jubileum*. Judex 1970, 68–71.

86. Kastroimislaki 282/1970, § 2.

87. Martti Kaila, Mielisairauksien ja sielullisten vajavuustilojen yleisyydestä rikoksiin syyllistyneiden joukossa. *Lakimies* 1941, erit. 560–561, 573–574.

88. Esim. VP 1934, Asiakirjat III, Hallituksen esitys No 112, 6, 7, 20–21; Kaila 1940.

89. Petri Eskola, *Vajaa mieli, vajaa kansalaisuus. Kehitysvammaisten lakisäätöinen kansalaisasema Suomessa 1927–1970*. Julkaisematon pro gradu. Itä-Suomen yliopisto 2016, 36, 152–159; Vajaamielislaki 107/1958, § 3.

asema prosessissa vastaa hyvin näkemystä lääketieteellis-geneettisestä selitysmallista ja diagnostisesta kulttuurista, jossa sairauden tai poikkeavan luonnetypin seurauksena voi menettää oikeuden ruumiilliseen koskemattomuuteensa. Tilanteen ongelmallisuus myös tunnustettiin ja vuonna 1970 kaikenlaisen kastration mahdollisuus poistettiin ihmiseltä, joka oli mielisairas, syvästi vajaamielinen tai erittäin vaikeasti sielullisesti häiriintynyt.

Jatkotutkimuksen paikka olisi esimerkiksi selvittää kaikkien kastratiomääräyksen saaneiden tekijöiden ja rikosten suhde niihin, jotka määräystä eivät Lääkintöhallituksessa saaneet. Toimen selvitettävä seikka olisi kastratiomääräyk-

sistä Korkeimpaan oikeuteen tehtyjen valitusten kohtalo. Sen selvittäminen, mitkä valitetut määräykset kumottiin ja millä perusteella, on toisen tutkimusartikkelin tehtävä.

FT, Suomen historian dosentti **Markku Mattila** työskentelee vanhempana tutkijana Siirtolaisuusinstituutissa. **Sähköposti:** markku.mattila@migrationinstitute.fi.

FM **Petri Eskola** on väitöskirjatutkija Itä-Suomen yliopiston historia- ja maantieteiden laitoksella. **Sähköposti:** pm.eskola@gmail.com.